

Dr hab. prof. UŁ Jolanta Grotowska-Leder, prodziekan

Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej IS UŁ

Analiza zasobów wsparcia społecznego łodzian

Wprowadzenie

Zachowania, których treścią jest wspieranie innych, pomaganie innym są przejawem zintegrowania społecznego. Na poziomie mikrostrukturalnym istnienie między członkami grupy takich relacji, powiązań, stosunków wynika z zaufania, potrzeb, zobowiązania itp. Pomoc świadczona innym jest powszechnie traktowana jako komponent jakości życia na poziomie jednostki (zob. panelowe badania warunków życia Polaków Diagnoza Społeczna), jako wskaźnik wzajemnych powiązań w grupie itd.¹ i w rozumieniu zaangażowania w życie społeczności². W studiach tych pomiar wsparcia obejmuje wielkość i strukturę sieci wsparcia oraz częstotliwość i czas trwania kontaktów, w ramach których transferowana jest pomoc. Relacje pomocowe zarówno o charakterze nieformalnym (w ramach nieformalnych kręgów społecznego funkcjonowania człowieka), jak i formalnym (w ramach instytucji) określane są jako: transfery/przepływy grupowe/międzygrupowe, międzypokoleniowe (w socjologii, w ekonomii), nieformalne zabezpieczenie społeczne, działania pomocowe, zabezpieczenie podstawowych środków do życia (w polityce społecznej), sieci wsparcia (w psycho-

¹ B. R. Sarason, I. G. Sarason, G. R. Pierce, *Traditional views of social support and their*

logii) i są traktowane jako podstawowe w kontaktach międzyludzkich. Wspieranie, pomaganie to bowiem historycznie utrwalone przejawy życia społecznego, których podstawą są: poczucie odpowiedzialności za innych, zobowiązania wobec innych, potrzeba wspierania innych i altruizm.

Ważność refleksji nad sieciami społecznymi i sieciami wsparcia uzasadniają względy poznawcze (nadal niedostatek studiów) i aplikacyjne walory analiz. Diagnozowanie możliwości zaspokojenia potrzeb w ramach kontaktów formalnych i nieformalnych ujawnia obszary deficytów i wskazuje na konieczność uruchomienia odpowiednich działań lub modyfikacji dotychczasowych rozwiązań w celu ich łagodzenia. Możliwe jest w ten sposób lepsze rozpoznawanie, a w konsekwencji rozwiązywanie współczesnych problemów społecznych zarówno problemów socjalnych, jak i szerzej różnych przejawów wielowymiarowego wykluczenia społecznego w celu poprawy jakości życia ludzi.

Pojęcie wsparcia społecznego

Wsparcie społeczne jest pojęciem złożonym, bardziej pragmatycznym niż teoretycznym³. W rozumieniu ogólnym akcentuje się zwykle behawioralny aspekt zjawiska, definiując jako działania pomocowe⁴ dostępne jednostkom w sytuacjach trudnych³, gwarantujących zaspokojenie potrzeb w ramach grup odniesienia i kontaktów ze znaczącymi osobami⁵, jako konsekwencja przynależności człowieka do sieci społecznych⁶. Istotą wsparcia społecznego jest funkcja pełniona przez sieć społeczną, obejmującą nieformalne grupy odniesienia oraz członków grup formalnych i przedstawicieli instytucji, wobec osób, które są w niej osadzone lub mają do niej dostęp na zasadach członkostwa. Pojęcie wsparcia społecznego jest definiowane w kategoriach strukturalnych, jako układ kontaktów pomocowych i przez funkcjonalną ich treść, jako rodzaje pomocy otrzymywanej przez jednostki. W konstruowanych w literaturze

1. Kryterium podmiotowe – które pozwala ujawnić rodzaje wsparcia, biorąc pod uwagę, kto pomaga; ustalenia dotyczą źródeł, inaczej zasobów, wsparcia wśród znajdujących się w otoczeniu człowieka „znaczących innych” oraz struktur, treści relacji, z którymi jest poprawa sytuacji tych, dla których są one dostępne. Wskazuje się dwie zasadnicze kategorie zasobów wsparcia społecznego:
 - a) zasoby nieformalne, które obejmują rodzinne źródła wsparcia, definiowane jako pomoc świadczoną przez najbliższych członków rodziny (mąż/zona, dzieci, rodzice, rodzeństwo)

⁴ Zjawiska te jako odrębny przedmiot badań funkcjonują od niedawna i są relatywnie nowymi kategoriami opisu, i wyjaśniania życia społecznego na gruncie nauk społecznych. Badania na temat wsparcia społecznego datują się na lata 60. XX w., choć sam termin wsparcie społeczne pojawił się nieco później – w latach 70. Od tego czasu zainteresowanie problematyką wyraźnie wzrasta. Początkowo przedmiotem analiz była głównie rola wsparcia ze strony grup nieformalnych w sytuacjach stresujących, tzn. w sytuacjach życiowych związanych z chorobą, śmiercią osób bliskich, ale także w schyłkowym okresie życia. Badano także zależności między zadowoleniem z pracy i wydajnością pracy pracowników, a otrzymywanym przez nich wsparciem ze strony swoich przełożonych. O dużym zainteresowaniu badaczy świadczy fakt, że w bazie Medline tylko w 2002 r. zarejestrowano 2800 artykułów na temat wsparcia społecznego. Naukowa, w tym socjologiczna, refleksja na temat sieci wsparcia (i szerzej sieci społecznych) jest stosunkowo nowa i m.in. dlatego badania empiryczne na ich temat cechuje na ogół ateoretyczność, występuje wielość definicji i niejednoznaczność w kwestii metod pomiaru. Analizy wsparcia społecznego są szeroko rozwijane współcześnie w Polsce, czego dowodem są publikacje książkowe, m.in. J. Grotowska-Leder, *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2008; P. Błędowski, W. Warzywoda-Kruszyńska, J. Grotowska-Leder i in., *Państwo, samorządy, organizacje pozarządowe i wspólnoty lokalne wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego*, IPiPS, Warszawa 2007; Marta Styr, *Transfery finansowe i opieki w nieformalnych sieciach wsparcia*, [w:] I. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka (red.), *Aktywność zawodowa i edukacyjna a obowiązki rodzinne w Polsce w świetle badań empirycznych*, Scholar, Warszawa 2007; A. Kacperczyk, *Wsparcie społeczne w instytucjach opieki paliatywnej i hospicyjnej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2006; M. Gagacka, K. Głębicka (red.), *Lokalne sieci wsparcia*, Wydawnictwo PR i PTPS, Radom 2010.

⁵ S. Cohen, B. H. Gottlieb, L.G. Underwood, *Social relationship and Health*, [w:] tychże (eds.), *Social support measurement and intervention. A guide for health and social scientists*, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 3-25.

⁶ P. Diltworth-Anderson, S. Marshall, *Social support and its cultural context*, [w:] B. R. Sarason, I. G. Sarason, G. R. Pierce (eds.), *Handbook of social support and the family*, Plenum Press, New York 1996.

⁷ Pommersbach, 1988, za: H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] tychże (red.).

i dalszych krewnych oraz pozarodzinne źródła wsparcia oznaczające pomoc w ramach kontaktów sąsiedzkich, przyjacielskich, koleżeńskich,

- b) zasoby formalne, tzn. pomoc ze strony instytucji, która ma charakter bardziej/mniej profesjonalny⁹.

Struktura i charakterystyka sieci pomocy determinuje jej efektywność, a zatem ważne są jej cechy ilościowe i jakościowe, tzn. wielkość (liczba osób, z którymi jednostka pozostaje w relacjach pomocowych), jej gęstość i spójność (rodzaj i intensywność kontaktów, w ramach których świadczona jest pomoc) oraz homogeniczność/heterogeniczność ze względu na cechy jej członków, m.in. rodzaj więzi, w tym stopień pokrewieństwa, wiek, płeć, wykształcenie, status społeczno-ekonomiczny, miejsce zamieszkania.

- 2. Kryterium przedmiotowe – ujawnia treść dostępnej pomocy. Typologie wskazują najczęściej:

- a) wsparcie materialne polegające na socjalnym zabezpieczeniu przez dostarczanie istotnych do codziennego funkcjonowania środków, głównie pieniędzy, mieszkania wraz z wyposażeniem (zwane „darem przestrzeni”), ale także w formie usług (organizowanie posiłków, zaopatrywanie w lekarstwa, opieka nad niesamodzielnymi domownikami: dziećmi, starszymi, chorymi itp. (zwane „darem czasu”);
- b) wsparcie instrumentalne (inaczej doradcze) polegające na udzielaniu porad, instruktażu, jakie działania można/należy podjąć w określonej trudnej sytuacji w celu jej rozwiązania;
- c) wsparcie informacyjne (inaczej poznawcze) to pomoc w zrozumieniu trudnej sytuacji przez dzielenie się podobnym doświadczeniem; oraz
- d) wsparcie emocjonalne, duchowe obejmujące oddziaływanie o charakterze psychologicznym (uspokajanie, podnoszenie

⁹ Znaną typologią źródeł wsparcia społecznego jest propozycja Singera i Lorda, którzy wyróżnili: 1) źródła osobiste (*personal*), obejmujące krewnych, przyjaciół i znajomych; 2) źródła formalne (*formal*) – różne organizacje powołane do niesienia pomocy potrzebującym (głównie instytucje pomocy społecznej, organizacje charytatywne, grupy i wspólnoty kościelne); oraz 3) źródła profesjonalne (*professional*) – specjalne instytucje (poradnie) i grupy zajmujące się pomaganiem i psychoterapią (1984 za A. Kacperczyk, *Wsparcie społeczne...*, op. cit., s. 23).

samooceny, poczucia przynależności, okazywanie troski, miłości, współczucia¹⁰.

5. Kryterium temporalne – typy wsparcia odnoszone do perspektywy czasowej dostępnej pomocy: wsparcie potencjalne (dostrzegane zasoby wsparcia) i wsparcie rzeczywiste (realne, faktycznie dostępne)¹¹.

Zasoby wsparcia społecznego Łódzian

Metodologiczne podstawy analiz

Ludzie funkcjonują w bardziej lub mniej rozbudowanych sieciach kontaktów społecznych, z których część stanowią ich sieci wsparcia. Mimo że duża część członków społeczeństwa jest samodzielna w rozwiązywaniu codziennych problemów, to znaczący jest udział tych, którzy borykając się z kłopotami dnia codziennego spodziewają się, poszukują, występują o pomoc i uzyskują ją od jednostek, grup i instytucji w ich środowisku funkcjonowania.

Celem podjętych w artykule rozważań są podmiotowe, przedmiotowe i temporalne aspekty pomocy dostępnej mieszkańcom wielkiego miasta, które mogą łagodzić doświadczane przez nich problemy i deficyty. W analizie dostępu do zasobów zakumulowanych w relacjach społecznych inną sytuacją jest fakt, że człowiek spodziewa się pomocy od kogoś (wsparcie potencjalne, oczekiwane), a inną fakt, że taką pomoc otrzymał (wsparcie realne). Poszukiwano zatem odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania:

1. Jaki jest zasięg i struktura kontaktów społecznych Łódzian, inaczej jaka jest ich sieć społeczna obejmująca relacje rodzinne i nieformalne kręgi nierodzinne?

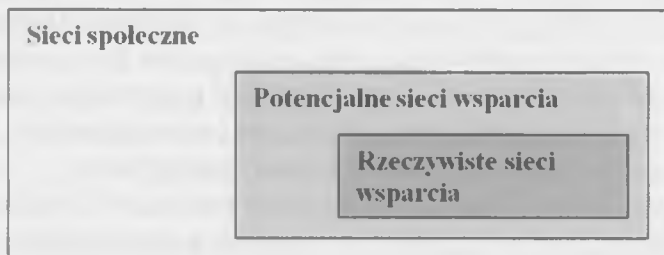
¹⁰ Zob. J. S. House, R. L. Kahn, *Measures and concepts of social support*, [w:] S. Cohen, S. Syme (eds.), *Social support and health*, Academic Press, Orlando 1985, s. 83-102.

¹¹ Sęk H., R. Cieślak, *op. cit.*, s. 20, 190. W literaturze przedmiotu, np. w badaniach transferów międzypokoleniowych występują także inne typy pomocy: pomoc wymuszona, do której obligują regulacje prawne (np. obowiązek alimentacyjny) w odróżnieniu od pomocy dobrowolnej (wspieranie w relacjach nieformalnych, ale także w instytucjach charytatywnych, aktywność wolontariuszy). Działania pomocowe mogą być spontaniczne, przypadkowe lub planowane, ich motywem może być altruizm lub czysta kalkulacja, zob. P. Szukalski, *Przeptywy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2002, s. 22-42.

2. Jaki jest zasięg i struktura sieci wsparcia łodzian w ramach rodziny, nieformalnych kręgów nierodzinnych i instytucji oraz czy i jaką uzyskują oni pomoc?

W badaniach sieci społeczne obejmują osoby należące do bliskich i dalszych krewnych respondenta oraz jego kolegów i sąsiadów, z którymi utrzymuje względnie regularne kontakty, a sieci wsparcia – osoby należące do ww. kręgów, z którymi respondent pozostaje we względnie regularnych relacjach pomocowych, tzn. których postrzega jako potencjalnych wspierających i którzy mu pomagają, gdy znajdzie się/był w trudnej sytuacji wymagającej pomocy. Zasięg każdej z sieci szacowano na podstawie liczby osób wskazanych przez respondenta. Analizie poddano dwa rodzaje wsparcia: wsparcie potencjalne – ustalając czy i na ile osób spośród bliskiej rodziny, dalszych krewnych, sąsiadów i przyjaciół respondent uważa, że może liczyć w określonej trudnej sytuacji życiowej oraz wsparcie rzeczywiste – ustalając czy i od kogo otrzymał on rzeczywiście pomoc.

Rysunek 1. *Relacje sieci społeczne, potencjalne i rzeczywiste sieci wsparcia*

Źródło: opracowanie własne.

Struktura zbiorowości badanej wg płci i wieku odpowiada strukturze ogółu dorosłych mieszkańców Łodzi¹². Wśród bada-

¹² Empiryczną podstawę analiz stanowią dane zebrane w badaniach surveyowych, które były rozwinięciem projektu MNiSW *Sieci wsparcia i lokalne partnerstwo w przezwyciężaniu wykluczenia społecznego i transmisji biedy* o próbę mieszkańców wielkiego miasta. Próba badawcza obejmowała 500 mieszkańców Łodzi z zastosowaniem doboru kwotowego wg trzech kryteriów: wiek, płeć i status urbanizacyjny (bycie mieszkańcem dużego miasta w drugim pokoleniu).

nych przeważały kobiety – stanowiły ponad 54,6% ogółu i należały do środkowych kohort wiekowych (w wieku 25-54 lata) – łącznie ponad 70% ogółu, najmłodsi (do 24. roku życia) – 10,4%, a osoby najstarsze (co najmniej 65-letnie) – 19,4%. Duża grupa badanych – ponad 1/3 – to absolwenci wyższych uczelni, blisko 45% – szkół średnich, a prawie co 5. zakończył edukację na poziomie co najwyżej zasadniczym zawodowym. Zróżnicowana jest sytuacja rodzinna badanych – w większości są to osoby zamężne/zonate (blisko 51%), relatywnie często w stanie wolnym (26%), wdowim (15,2%) oraz rozwiedzionym i w separacji (8%). Większość żyje w gospodarstwach małych 2-3-osobowych (ponad 59%), dwupokoleniowych (51%), stanowiących rodziny pełne nuklearne lub rozszerzone (odpowiednio 41% i 5,6%). Co 5. respondent prowadzi gospodarstwo jednoosobowe.

Praca – podstawowy zasób socjalny

Podstawowym sposobem zabezpieczenia środków do życia jest stały dochód pochodzący ze stabilnej pracy, ale procesy transformacji zachodzące współcześnie na rynku pracy, które skutkują m.in. niedostatkiem pracy i rozszerzaniem się segmentu złych prac (niestabilnych, źle opłacanych, niezabezpieczonych socjalnie), zmniejszają jej skuteczność, czego dowodem są rozszerzanie się grup *working poor* i *near poor*.

Poziom zurbanizowania środowiska określa sytuację zawodową jego mieszkańców. W strukturze ogółu badanych łódzian przeważają osoby deklarujące zawody umysłowe – łącznie 66,3%, w tym: kierownicy i wyższe kadry – 8,8%, specjaliści 22,3% i pozostali pracownicy umysłowi – 35,2%. Prawie co 3. badany deklaruje, że ma zawód robotnika. Część dorosłych łódzian jest poza rynkiem pracy. Łącznie emeryci, renciści, bezrobotni i uczniowie/studenci stanowią prawie 45% próby. Częściej niż co 2. uczestnik badania (54%) deklaruje, że pracuje, a dużej części pracujących sytuacja pracy wydaje się stabilna. Wśród ogółu pracujących tylko 6% cechuje zatrudnienie niepewne: pracują w niepełnym wymiarze czasu, dorywczo lub na umowę-zlecenie. Udział bezrobotnych jest stosunkowo mały – 4% ogółu badanych.

Tabela 1. *Struktura badanych Łódzian wg statusu społeczno-zawodowego w %*

<i>Kategoria społeczno-zawodowa</i>	<i>Ogółem N=500</i>
Kierownicy i wyższe kadry	8,8
Specjaliści	22,3
Pracownicy umysłowi	35,2
Robotnicy wykwalifikowani	19,1
Robotnicy niewykwalifikowani	10,1
Właściciele firm	4,5
Razem	100,0

Tabela 2. *Struktura badanych wg sytuacji społeczno-zawodowej w %*

<i>Sytuacja zawodowa</i>	<i>Ogółem N=500</i>
Pracuje na czas nieokreślony	37,9
Pracuje w niepełnym wymiarze	2,0
Pracuje na rachunek własny	8,3
Pracuje na czas określony	2,0
Pracuje na umowę-zlecenie	2,6
Pracuje dorywczo	1,4
Bezrobotny z prawem do zasiłku	0,8
Bezrobotny bez zasiłku	3,2
Uczeń/student	11,4
Emeryt/rencista	29,3
Razem	100

Pewność zatrudnienia nie zawsze jest jednoznaczna z dobrą sytuacją socjalną jednostki, o której decydują wysokość dochodów z pracy wszystkich członków jej gospodarstwa domowego i jego wielkość. Struktura gospodarstw domowych badanych łódzian wg aktywności zawodowej ich dorosłych domowników ujawniła znaczące zasoby pochodzące z pracy. Z deklaracji badanych wynika, że udział gospodarstw z pracującymi domownikami wynosi łącznie 75,6% ogółu, przy czym 35% ogółu stanowią gospodarstwa, w których pracują wszyscy dorośli członkowie, w 20% gospodarstw pracuje ich większość, a w kolejnych 12,6% – połowa. Natomiast aż co 4. badane łódzkie gospodarstwo domowe nie dysponuje dochodami z pracy.

Tabela 3. *Struktura gospodarstw domowych badanych Łódzian wg aktywności społeczno-zawodowej dorosłych domowników w %*

<i>Sytuacja społeczno-zawodowa</i>	<i>Ogółem N=500</i>
wszyscy dorośli pracują	35,0
większość dorosłych pracuje	19,6
większość dorosłych nie pracuje	6,6
wszyscy dorośli na rencie/emeryturze	20,8
wszyscy dorośli nie pracują – bezrobotni	,2
wszyscy dorośli nie pracują	3,4
połowa pracuje, połowa nie pracuje	12,6
pozostałe sytuacje	1,8
Razem	100

Znacząca aktywność zawodowa dorosłych domowników nie zabezpiecza dostatecznie gospodarstw domowych przed problemami materialnymi. Łódzianie relatywnie często ujawniają trudności o charakterze socjalnym. Braku pieniędzy na codzienne funkcjonowanie doświadcza co 13. badany (7,4%), na poważniejsze wydatki – ponad 40%. Deficyty materialne w łódzkich rodzinach obejmują zarówno niedostatek środków finansowych na wydatki bieżące związane z zaspokajaniem najbardziej podstawowych potrzeb, jak i na realizację potrzeb mniej istotnych. Większość badanych – łącznie 2/3 ogółu – deklaruje kłopoty z realizacją jednego z objętych analizą wydatków: zakup żywności (3,8% ogółu badanych), środków czystości (2,4%), opłaty mieszkaniowe (9,2%), leczenie (13,4%), nauka (3,0%), zakup sprzętów do domu i remonty (16,8%), wypożyczenie (26,2%), zakup/wymiana samochodu (32,6%), zobowiązania bankowe (5,4%).

Zasoby wsparcia łódzian w instytucjach i kręgach nieformalnych

Rozwiązywanie problemów życiowych, w tym materialnych, obejmuje różne strategie życiowe, z których dwie są podstawowe: sięganie do zasobów instytucji powołanych do niesienia pomocy potrzebującym (instytucji pomocy społecznej, organizacji charytatywnych, banków) oraz sięganie do zasobów zakumulowanych w sieci nieformalnych kontaktów społecznych. Podstawą pierwszego rodzaju działań są regulacje określające relacje między państwem

a obywatelem, a drugiego rodzaju – solidarność grupowa opierająca się na więziach pokrewieństwa, wzajemnego zainteresowania i bliskości zamieszkania. I choć dość często obecnie się mówi o „rozpadzie więzi”, to w czasach narastających zmian i towarzyszącej im niepewności, jest wiele okazji i sytuacji ujawniania solidaryzmu grupowego opartego na transformujących się, ale ciągle znaczących relacjach rodzinnych, przyjacielskich i sąsiedzkich. Bazą kształtowania się zachowań pomocowych jest „zakorzenienie” społeczne mieszkańców Łodzi, tzn. zasięg i charakter ich sieci społecznych. Poszukiwanie przez jednostki w sytuacjach dla nich trudnych pomocy na zewnątrz gospodarstwa domowego, w otoczeniu społecznym – w instytucjach i kręgach nieformalnych, których są członkami – nie jest łatwe, nie tylko z powodu bardziej lub mniej ograniczonego dostępu do struktur, w posiadaniu których są określone zasoby, ale także – co bywa nawet barierą trudniejszą do pokonania – obawą przed stygmatyzacją i autostygmatyzacją, gdy ujawnimy nieumiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów.

Zasięg pomocy instytucjonalnej

Tabela 4. *Odsetek łódzian korzystających z różnych form pomocy instytucjonalnej (w %)*

<i>Formy pomocy</i>	<i>Ogółem N=500</i>
Zwolnienia podatkowe i kredyty	24,6
Dodatek mieszkaniowy z Urzędu Gminy	1,8
Zwrot kosztów leków i okularów	8,8
Pomoc materialna (np. żywność, darmowe posiłki, ubrania)	1,2
Usługi opiekuńcze	3,6
Pomoc przedświadczeniowa	0,6
Stypendia dla dzieci	1,6
Darmowy wyjazd na wycieczkę szkolną	0,4
Zwolnienia z opłat w szkole (np. na komitet rodz.)	0,4
Darmowe posiłki w szkole	0,4
Wyprawka szkolna na początku roku szkolnego	1,0
Dostęp do świetlicy szkolnej i kolonii	1,6
Nie korzystał z ww. form	64,0
Pomoc społeczna w ostatnich 6 miesiącach	3,4

Analizie poddano różne formy pomocy instytucjonalnej, które zmniejszają koszty utrzymania i stwarzają warunki dla lepszej realizacji potrzeb. 2/3 badanych nie korzysta z co najmniej jednej ze wskazanych form pomocy instytucjonalnej. Z danych wynika, że wspieranie Łódzian przez lokalne instytucje, głównie przez pomoc społeczną i szkoły, ma w deklaracjach badanych zasięg niewielki (do bycia klientem pomocy społecznej przyznaje się 3,4% ogółu badanych), nadto obejmuje dwie kategorie mieszkańców – rodziny z dziećmi i najstarszych Łódzian. Spośród poddanych analizie rodzajów pomocy dwa wskazywano najczęściej – zwolnienia podatkowe i kredyty oraz usługi opiekuńcze.

Sieci społeczne Łódzian – nieformalne zasoby wsparcia

„Zakorzenie” społeczne mieszkańców Łodzi, które badano, pytając z iloma osobami utrzymują oni względnie regularne kontakty w ramach wyróżnionych trzech typów kręgów nieformalnych: rodzinnych, przyjacielskich i sąsiedzkich, to najszerzy obszar potencjalnego wsparcia. Okazuje się, że Łódzianie żyją w dość rozbudowanych sieciach społecznych¹³, utrzymują regularne kontakty średnio z blisko 19 osobami. W sieciach bardzo małych (do 5 osób) funkcjonuje co 7. Łódzianin, w sieciach małych (6-10 osób) – 23% ogółu badanych, a w sieciach dużych (co najmniej 30 osób) – 17,6%. Sieci społeczne mieszkańców wielkiego miasta są więc heterogeniczne.

Tabela 5. *Wielkość i struktura sieci społecznych Łódzian (% gospodarstw domowych)*

Wyszczególnienie	Sieci społeczne ogółem	Sieci rodzinne		Sieci przyjacielskie	Sieci sąsiedzkie
		rodzinne bliskie	rodzinne dalsze		
Brak kontaktów	0,8	3,6	33,8	8,8	48,4
Bardzo małe sieci (1-5 osób)	12,8	59,2	46,2	50,4	55,0
Małe sieci (6-10 osób)	23,0	27,8	14,0	21,6	5,6
Średnie sieci (11-29 osób)	46,2	9,0	5,2	17,0	2,0
Duże sieci (30 i więcej osób)	17,6	0,4	0,8	2,2	-
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Średnia wielkość sieci (osoby)	18,58	5,64	3,57	7,66	1,71

¹³ W próbie 500 badanych tylko czterech (0,8% ogółu) zadeklarowało, że z nikim z rodziny, ze znajomych i sąsiadów nie utrzymuje względnie regularnych kontaktów.

Środowisko społeczne mieszkańców Łodzi stanowią przede wszystkim najbliżsi krewni (przeciętnie ponad 9 osób), w tym bliźcy krewni (prawie 6 osób) i przyjaciele (blisko 8 osób), a najrzadziej – sąsiedzi (prawie 2 osoby). Poza sferą kontaktów społecznych w ramach kręgów nieformalnych – co zrozumiałe – funkcjonują nieliczni badani mieszkańcy Łodzi. Z bliskimi krewnymi nie ma regularnych kontaktów co 20. łódzianin (3,6% ogółu badanych), z przyjaciółmi – co 11. (8,8%), z dalszymi krewnymi – częściej niż co 3. (blisko 34%), a z sąsiadami – prawie co 2. (ponad 48%).

Potencjalne sieci wsparcia

Funkcjonowanie poza kręgami nieformalnymi może powodować zachwianie poczucia bezpieczeństwa jednostki, świadomość oparcia w grupie jest istotna dla codziennego przeżywania i rozwiązywania trudnych sytuacji życiowych. Sieć społeczna „bogata”, tzn. obejmująca dużą liczbę osób, z którymi jednostka utrzymuje systematyczne kontakty, nie oznacza jej zabezpieczenia na wypadek doświadczanych kłopotów. Część relacji, w jakich ludzie pozostają ma bowiem charakter towarzyski, rekreacyjny, zaś te, których treścią jest niesienie pomocy są tylko ich częścią. Analizie poddano funkcje wspierające sieci społecznych łódzian, pytając ich czy w sytuacjach trudnych zwracają się do innych osób o pomoc, do kogo mogą się zwrócić o wsparcie i od kogo je otrzymują w ramach kręgów nieformalnych, a także od osób w rolach profesjonalnych. Przedmiotem zainteresowania były zatem potencjalne i realne zasoby wsparcia, tzn. ustalono czy i kogo łódzianie mogą poprosić o pomoc w określonych trudnych sprawach oraz czy i od kogo otrzymali pomoc w tych sytuacjach. Do takich spraw trudnych zaliczono: poszukiwanie pracy dla respondenta i jego najbliższych, załatwienie sprawy w urzędzie, pożyczkę pieniędzy, opiekę nad niesamodzielnym domownikiem (dzieckiem, chorym), organizację codziennych prac domowych, jak zakupy, sprzątanie, gotowanie, problem osobisty, prace remontowe, a wspierających poszukiwano w nieformalnych kręgach krewniaczych (krewnych niezamieszkujących wspólnie z respondentem), sąsiedzkich i przyjacielskich oraz wśród osób profesjonalnych (pracownik pomocy społecznej, służby zdrowia, banku, ksiądz). Wypa-

da podkreślić, że przekształcanie się sieci społecznych i potencjalnych sieci wsparcia w rzeczywiste sieci pomocy zależy m.in. od: gotowości jednostki do zwrócenia się o pomoc i gotowości dawcy do udzielenia wsparcia, a także od zbieżności potrzeb zgłaszanych przez osobę potrzebującą wsparcia z zasobami, którymi dysponuje dawca.

Gotowość mieszkańców Łodzi do szukania pomocy u innych ludzi w sytuacjach dla nich problemowych jest relatywnie duża. Sześciu na dziesięciu badanych deklaruje, że w takich sytuacjach szuka pomocy u innych osób. Relacje mieszkańców Łodzi w ramach kręgów nieformalnych, których treścią jest pomoc są znaczącą, ale wyraźnie mniejszą częścią ich kontaktów społecznych.

Tabela 6. *Wielkość i struktura potencjalnych sieci wsparcia łodzian (%)*

	Potencjalne sieci wsparcia					
	ogółem	rodzinne bliskie	rodzinne dalsze	przyjacielskie	sąsiedzkie	Inne*
Brak	0,3	3,3	43,9	13,7	60,1	86,4
Bardzo małe (1-5 osób)	27,4	76,4	49,5	69,0	36,9	12,6
Małe (6-10 osób)	39,0	17,6	5,3	13,3	3,0	1,0
Średnie (11-29 osób)		1,7	1,3	3,3	-	-
Duże (30 i więcej)	4,3	-	-	0,7	-	-
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Średnia wielkość sieci (osoby)	10,82	3,69	1,85	3,92	1,00	0,36

* osoby w profesjonalnych rolach pomocowych, np. pielęgniarka, lekarz, pedagog, doradca itp.

Łodzianie dostrzegają zasoby pomocy w części swoich sieci społecznych, głównie ze strony przyjaciół i bliskich krewnych. Potencjalne sieci wsparcia łodzian obejmują średnio blisko 11 osób, w tym połowę stanowią krewni, głównie bliscy krewni (rodzice, dzieci, rodzeństwo) i relatywnie często przyjaciele (blisko 4 osoby). Dokładniejsza analiza struktury potencjalnych sieci wsparcia badanych łodzian ujawniła, że widzą oni możliwość uzyskania pomocy częściej w kręgach zróżnicowanych ze względu na skład osób, tzn. obejmujących osoby w rolach rodzinnych i pozarodzinnych, niż w kręgach jednorodnych, przy czym częściej są to heterogeniczne sieci wsparcia potencjalnego, w których przeważają krewni niż członkowie spoza rodziny, co pozwala wnioskować, że w sytuacjach trudnych

ludzie wykazują tendencję do „zamykania się” w kręgach jednorodnych, na ogół rodzinnych.

Rzeczywiste sieci wsparcia łodzian

Przekonanie o możliwości zwrócenia się do kogoś o pomoc nie jest tożsame z faktycznym jej uzyskaniem. Zazwyczaj praktyczna użyteczność sieci wsparcia jest zdecydowanie mniejsza niż jej użyteczność potencjalna. W celu ustalenia wzorów wsparcia rzeczywiście otrzymywanego przez badanych mieszkańców Łodzi ustalano, jaki odsetek spośród oczekujących wsparcia otrzymuje je od poszczególnych wyróżnionych kategorii osób i w wyróżnionych trudnych sytuacjach życiowych. Zasięg wsparcia rzeczywistego, dostępnego łodzianom jest mniejszy niż zasięg oczekiwań z nim związanych. Mieszkańcy Łodzi, którzy oczekują pomocy najczęściej we wszystkich wyróżnionych sprawach otrzymują ją od krewnych. Częściej mogą liczyć na pomoc przyjaciół niż sąsiadów. Ich zasoby wsparcia są dość gęste, bo relatywnie często – ale w zróżnicowanym zakresie w poszczególnych wyróżnionych problemach życiowych – otrzymują pomoc jednocześnie od członków wszystkich wyróżnionych nieformalnych kręgów. Największe zapotrzebowanie jest na wsparcie o charakterze psychologicznym, emocjonalnym, gdy zmartwienie dotyczy spraw osobistych, rzadziej instrumentalne, gdy są problemy z organizacją codziennych zajęć domowych, w tym z opieką nad niesamodzielnymi domownikami.

Tabela 7. *Otrzymujący wsparcie łodzianie wg kategorii pomagających i rodzajów pomocy (% deklarujących potrzebę pomocy w danej sprawie)**

	<i>Pieniądze</i>	<i>Problemy osobiste, zmartwienie</i>	<i>Problemy z pracą</i>	<i>Sprawy urzędowe</i>	<i>Prace domowe</i>	<i>Remonty, prace gospodarskie</i>
Wszyscy	2,2	24,6	8,0	2,0	4,9	2,3
Sąsiedzi	13,5	30,1	7,5	10,5	25,0	14,9
Przyjaciele	51,7	83,5	68,0	32,0	26,8	25,3
Rodzina	64,0	73,1	58,0	79,1	81,1	75,9
Ogółem	17,8	69,2	10,0	30,6	32,8	17,4

* Procenty w kolumnach nie sumują się do 100, ponieważ jako pomagający jednocześnie byli wskazywani członkowie wyróżnionych kręgów nieformalnych.

Najbardziej znaczący pomagający

Wśród pomagających najczęściej wskazywani są najbliżsi krewni – w kolejności nasilenia wskazań: współmałżonkowie, rodzice, dzieci i rodzeństwo – zdecydowanie rzadziej przyjaciele, sąsiedzi, a sporadycznie osoby w rolach zawodowych reprezentujący instytucje powołane do pomocy ludziom w wyróżnionych trzech trudnych sytuacjach życiowych: organizacja zakupów w czasie choroby, pożyczka pieniędzy w sytuacji kłopotów finansowych i wsparcie, rozmowa w czasie żałoby. Ranking pomagających ulega nieco zmianie, gdy uwzględnia się charakter sprawy wymagającej wsparcia. W żałobie wzrasta rola przyjaciół, a w kłopotach finansowych – banku. Stosunkowo rzadko dostrzega się natomiast instytucjonalne zasoby wsparcia.

Tabela 8. *Najczęściej pomagający w wyróżnionych sytuacjach życiowych (% wskazań)*

	<i>Zakupy w czasie choroby</i>	<i>Pożyczka pieniędzy</i>	<i>Rozmowa w sytuacji żałoby</i>
Mąż/żona	50,3	12,9	47,2
Matka/ojciec	38,6	43,3	28,2
Córka/syn	46,0	33,4	27,8
Synowa/zięć	5,4	-	1,3
Siostra/brat	23,0	20,6	16,6
Inny krewny	9,6	17,7	12,6
Sąsiad/ka	9,6	2,4	5,6
Przyjaciel	13,2	19,9	45,8
Znajomy z pracy	1,3	7,4	6,9
Pracownik socjalny, lekarz	-	X	0,6
Ktoś inny	5,6	4,8	2,0
Bank	-	25,5	0
Ksiądz	-	X	2,4
Nie ma takiej osoby	1,9	14,3	5,3

Podsumowanie

Charakter oczekiwań łodzian w zakresie pomocy można interpretować w kategoriach postępujących procesów indywidualizacji życia w środowiskach zurbanizowanych i przemiany więzi

społecznej. Duża część mieszkańców Łodzi deklaruje samodzielność w rozwiązywaniu codziennych problemów, nie dostrzega roli wspierającej ze strony członków kręgów nieformalnych, a przede wszystkim różnych instytucji. Podstawowym zasobem wsparcia są – zarówno w sferze oczekiwań, jak i realnie dostępne – bliscy krewni, w dalszej kolejności przyjaciele, a w ostatniej instancji sąsiedzi. Sąsiedztwo dla mieszkańców wielkiego miasta nie stanowi zaplecza w trudnych sytuacjach życiowych. Familiocentryczność współczesnych Łódzian współwystępuje bardziej z relacjami przyjacielskimi niż sąsiedzkimi, co wskazuje na dominację w kontaktach społecznych, także pomocowych, głównie więzi o charakterze emocjonalnym, nie zaś więzi opartych na bliskości przestrzennej.